

SFÂRȘITUL ECONOMIEI POLITICE ȘI ULTIMUL EI CONSILIER

The End of Political Economy and Its Last Counselor

Alex. CISTELECAN¹

Abstract

The article discusses critically the monetarist manifesto written by Romanian National Bank counselor Lucian Croitoru, denouncing its framing paradigm, as an attempt to legitimize as metaphysics of nature and naturality certain pragmatic class interests.

Keywords: Lucian Croitoru, Romanian National Bank, crude naturalism, metaphysical materialism, Albert Hirschman, passion and interest, capitalism, political economy, social mediation.

Deși poate părea greu de crezut astăzi, piețele n-au fost întotdeauna atât de reputat isterice ca acum. Cel puțin în instrucțiunile lor clasice de întrebuițare, ele erau ceva mai predictibile, chiar prevăzătoare, iar jocul liber al actorilor și forțelor din sfera economică nu trebuia să ducă neapărat la un șir monoton de explozii incontroleabile de panică și euforie, la un echilibru obținut doar ca sumă și medie a dezechilibrelor constante.

Paradigma burgheză clasică imaginase un fel de mediator integrat al pieței. Ingeniozitatea dispozitivului consta tocmai în faptul că nu era vorba de un element aplicat din afară, de sus, pieței libere, ci de însuși elementul central, motorul nemișcat al acesteia: interesul. Dacă e să-l urmărim pe Hirschman, interesul, această noțiune aparent atât de naturală și evidentă, era în modelul clasic burghez un concept sinteză, încărcat cu depuneri istorice și subtilități pragmatice. Interesul era figura sub care vechiul conflict dintre rațiune și pasiuni își găsea soluția „realistă”, modernă: nu ca o victorie a rațiunii, ci ca o sinteză rezonabilă între cei doi inamici, în urma căreia o pasiune particulară – și, am spune, cu puternice afinități burgheze – era elevată din rândul pasiunilor obișnuite și investită cu rațiune. Interesul, concentrația perfectă de pasiune și rațiune – ”as the passion of self-love upgraded and contained by reason, and as reason given direction and force by passion” – era, astfel, stindardul ideal sub care burghezia să-și modeleze lumea modernă: suficient de pasional pentru a asigura dinamismul, energia și „naturaletă” creației sale, dar totodată îndeajuns de rațional pentru a-i garanta echilibrul, echitatea. (Mâna invizibilă a lui Adam Smith, care produce ordine și împarte bunăstare generală doar urmându-și propria pasiune de îmbogățire, face sens pe deplin

¹ Assistant Prof. PhD, “Petru Maior” University of Târgu-Mureș

abia în lumina acestei deplasări – totodată istorice și conceptuale – cristalizate în noțiunea modernă de interes)².

Goldies, but oldies. Putem specula pe marginea cauzelor care au dus la abandonarea acestui proiect minunat de lume, în care naturalețea și armonia întregului oglindeau naturalețea și raționalitatea particularului și viceversa – putem, dar nu e acum locul. Cert este însă că astăzi, atât în discursul oficial cât și în practica economică, lucrurile stau puțin altfel: mâna invizibilă a devenit nevăzătoare, pasiunile au fugărit interesul, iar piețele (și actorii lor: investitorii) sunt mai reputat isterice ca oricând. Din raționalitatea *procedurală și teleologică* a lumii burgheze parcă lipsește ceva.

Unde am putea înregistra dimensiunea și dedesubturile acestei mutații istorice dacă nu în manifestul celui mai important filosof dintre bancherii națiunii – Lucian Croitoru. Numai aici, la capătul extrem al politicii monetare, știința contabilă întâlnește ontologia fundamentală. Doar aici, în singurătatea concluziilor sale, discursul financiar capătă valențe oraculare, profetice, iar la baza deciziilor care stabilesc rata dobânzii și limita inflației se dezvăluie a sta o privire străpungătoare, până-n inima naturii umane și a posibilităților ei realiste de salvare. Doar aici, metaforica bancară e pe față.

Din perspectiva dialecticii hirschmaniene de mai sus, *Sfârșitul reglementării și ultimul reglementator* (Curtea Veche, 2013) este o carte care deschide, sau mai degrabă redeschide, o epocă pripit apusă, și în care discursul Băncii Naționale redescoperă farmecul și simplitatea unui vechi gen literar – tratatul medieval despre pasiuni. O carte în care paradigma interesului, care domina oarecum anost până nu de curând tratatele obișnuite de policy bancar, lasă loc paradigmei pasiunii și, implicit, metaforei vizionare și metafizicii umorilor interioare. Pe scurt, sau pe lung, un tratat al patimilor și pasiunilor capitalului care, ca orice tratat respectabil, bifează apăsător atât la descriptiv, cât și la normativ, și în care o viziune metafizică asupra omului ca ființă iremediabil naturală susține o declarație fermă de dereglementare și naturalizare a exceselor și dezechilibrelor actuale ori viitoare ale pieței libere de capital.

Ce este omul? Conform Băncii Naționale, omul este ființa absolut liberă să se supună propriilor pasiuni. E bila și manta naturii sale interioare. „Natura umană este foarte puțin sau deloc supusă procesului de învățare. Neschimbându-se, trăsăturile profunde ale omului vor da naștere la forțe profunde [profund e totul] și puternice care nu vor dispărea, chiar dacă pot fi estompate pentru anumite perioade” (p. 26). La baza politicilor noastre monetare stă așadar o viziune tragică asupra omului, ca ființă care-și trăiește în mod pasional propria natură și în mod natural, dezinvolt, propria pasiune. Monadă închisă ermetic, ființă asignată total și exclusiv sieși, condamnată fără drept de

² Din această perspectivă, e *interesantă* dedublarea ulterioară a conceptului de interes, în special în tradiția socialistă – deci de critică imanentă, modernistă, a modernității burgheze – în perechea interes real și interes perceput: mișcare critică prin care raționalitatea este extrasă din conceptul burghez de interes, care devine simplu „interes perceput”, aparent, deci fals, în același timp în care se încearcă salvarea dozei de pasiune din compoziția conceptului și transferarea ei în ceea ce ar fi, altfel, o noțiune pur rațională, aridă: conceptul de *interes* real, rațional. Din aceeași perspectivă, e poate la fel de interesantă și evacuarea ulterioară operată de post-modernism et. co a conceptului de interes real, tocmai în numele pretenției sale neacoperite la raționalitate – deplasare care are legătură, pe undeva, cu dezvoltarea urmărită în corpul textului.

apel la tumultul afectelor sale – cam asta e libertatea omului în cheie bancară. Pe cât de tragic tabloul, pe atât de tranșant și imun la mediere e verdictul: natura umană, cușca libertății sale, este aici exact negativul, complementul istoriei sale, iar tragedia libertății omului – în numele și în apărarea căreia vorbește aici Croitoru – este tocmai de a se împiedica și încâlci mereu în depunerile istorice și formele de mediere socială pe care ea însăși le creează. Un fel de *natura denaturans* este omul.

Dar ce e, în fond, acest stăpân absolut care e natura umană? Formula lui Croitoru menționează următoarele ingrediente: „capacitatea omului de a dori și a raționa, incapacitatea sa de a cunoaște (a prevedea) viitorul și, în sfârșit (!?), *thymos*-ul (spiritualitatea), din care rezultă dorința omului de a fi respectat” (p. 14)³. Una peste alta, o listă tare borgesiană. Ceva Platon, puțin Hegel, niște Fukuyama, plus o grămadă de Ayn Rand⁴. Dezordinea e însă doar aparentă, pentru că puse laolaltă, elementele compun un veritabil tabel al facultăților neoliberale: ca în bancul cu piesele de bicicletă pe care oricum le-ai asambla, obții tot un tanc, la fel și aici, oricum ai recombina elementele naturii umane, rezultatul aduce de la o poștă cu un mare investitor. Jumătate de rațiune și de două ori pasiune – rațiune serios limitată, dar mânată de o dorință nelimitată de afirmare și recunoaștere: tot ceea ce complică tabloul acestui cocalar original e simplu moft cultural.

Ce pot să sper? La ce ne putem aștepta de la BNR, în aceste condiții brusc atât de originare? Nu la foarte multe. „Trăsăturile profunde ale omului... nu se schimbă prin învățare... iar acțiunea împotriva acestor forțe nu are sorti de izbândă (p. 13). „A te asigura că piețele financiare nu vor deveni euforice este echivalent cu a suprima alegerile economice libere, care, fiind făcute de oameni, pot deveni oricând euforice” (p. 21). Nu te pui cu natura umană. Nu intri cu reglementarea în jocul pasiunii și al dorinței de recunoaștere, i.e. în piața liberă. „Reglementarea înseamnă *limite impuse exogen*... Limitele exogene nu sunt cu nimic mai științifice decât tehnicile convenționale adoptate pentru a trata incertitudinea sau pentru a judeca probabilități” (p. 15). Logic: dacă rațiunea e limitată – și ineficientă tocmai în chestiunea anticipațiilor – înseamnă că orice încercare de reglementare a pieței, adică a naturii umane, e *a priori* supusă erorii. Deși concluzia rezultă oarecum apodictic din premisele arbitrare de la care pornește Croitoru,

³ Deși autorul pretinde o descendență platoniciană pentru acest tablou al naturii umane, deplasările față de expunerea din *Republica* sunt semnificative: în special, dematerializarea componentei „apetente” de la Platon, care la Croitoru devine „dorință” și practic se suprapune cu *thymos*-ul. Abia astfel pot fi evacuate din natura umană obiceiuri particulare cum ar fi a mânca, a locui, a te îmbrăca, care sunt elevate, inter-subiectivizate și delimitate în dorința naturală de a mânca, locui și te îmbrăca mai bine decât celălalt. Valențele reacționare care subîntind redescoperirea recentă a categoriei de *thymos* ar merita un studiu mai extins – pentru moment, să ne mulțumim a observa doar că, așa cum sunt, rumațiile lui Croitoru pe marginea *thymos*-ului sunt totuși infinit mai simpatice și digerabile decât elaborările similare ale lui Sloterdijk din *Mânie și timp*.

⁴ Spiritul enciclopedic al autorului îl predispune la savuroase divagații filosofice, cum ar fi următoarea: „Cei care susțin că inovarea financiară a dus la criză fac pași mari înapoi din punct de vedere filosofic. Ei se întorc la genealogia răului a lui Rousseau, care a arătat în «Discurs asupra originii și a fundamentelor inegalității între oameni» (1755) că omul în «fericită stare de natură» era inocent. Din această inocență originară, omul a extras răul prin capacitatea sa de a se perfecționa. Acesta este un pas înapoi în raport cu progresul făcut de Kant, la care capacitatea omului de a se perfecționa era sursă de progres, nu sursă a răului... În mod ironic, întărirea reglementării nu este decât o validare la propriu a acestei viziuni a lui Rousseau” (p. 26, notă de subsol). Următoarele două note elaborează pe marginea lui Herodot, Platon, von Mises, Hegel, Fukuyama și Kant.

consilierul Băncii Naționale simte totuși nevoia să mai aducă în sprijin niște argumente. Pe lângă unele considerații din registrul judecăților analitice a priori – dacă reglementările sunt într-adevăr reglementări, atunci sufocă libertatea umană; dacă nu sufocă de tot libertatea umană, înseamnă că nu sunt reglementări suficiente (p. 16) –, Lucian Croitoru vizitează inclusiv arsenalul de bază al retoricii reacțiunii, mai exact ceea ce același Hirschman numea argumentul perversității. Problema cu reglementările nu este doar faptul că reglementează fie prea mult, fie insuficient; problema principală este că par sau pretind a fi niște reglementări – că, altfel spus, deși nu o fac în realitate, dau totuși aparența că ar controla nebunia pieței. Falsă impresie care produce exact efectul opus celui scontat: crezând că este apărat de excese și dezechilibre prin incidența reglementărilor, investitorul, bunul sălbatic, își va lăsa garda jos și se va abandona pasiunii sale. „Instituirea/creșterea cerințelor de capital nu poate avea efecte stabilizatoare,... deoarece duc la subestimarea neobservabilă a riscurilor”. (p. 17) Ar fi interesant de aplicat acest argument și la alte sectoare de reglementare publică – de la politicile de sănătate la prevenirea și combaterea criminalității, de pildă. Cel mai mare pericol cu politicile de prevenție e deci să crezi că realmente previn ceva – prin urmare, ca să fim cu adevărat pregătiți pentru foarte probabilele pericole viitoare, e necesar să fim complet nepregătiți; doar astfel, nemișcând un deget, nu ne vom face iluzii în privința gravității și iminenței lor. Perfect circular, perfect logic.

În caz că începem să ne întrebăm care mai e misiunea instituțiilor publice și, în speță, treaba lui Croitoru la BNR, să mai zăbovim o clipă: nu orice fel de reglementare este inefficientă sau prea eficientă – sau, conform argumentului perversității, amândouă la un loc. Așa stau lucrurile doar în ceea ce privește „reglementarea exogenă” – reglementarea de tip „comandă și control”, care pretinde a înțelege ceva și a preveni foarte probabilele dezechilibre și explozii de iraționalitate de pe piață. Ceea ce, dată fiind rațiunea umană extrem de limitată și pasiunea umană atât de nelimitată, e evident sortit eșecului. Nu însă și „reglementarea endogenă”. Cu ce se mănâncă ea? Reglementarea endogenă e cea care nu impune parametri și standarde artificiale libertății economice, ci urmărește doar creșterea „transparenței sistemului financiar și îmbunătățirea cerințelor privind contabilitatea activelor imobiliare” sau, în cuvintele lui Greenspan, încercarea de a face în așa fel încât «piețele noastre să aibă în toate perioadele suficientă flexibilitate și rezistență, neîmpovărate de protecționism și reglementare rigidă». „Abia atunci”, privește încrezător spre orizont Croitoru, „ar fi strategia compatibilă cu natura umană și cu direcția istoriei” (pp. 21-22). Ce se vede deci la linia orizontului profetic: o reglementare fină, aproape insesizabilă, ca simplu regim de transparență, flexibilitate, corectitudine contabilă și neîmpovărare cu reguli rigide. Una peste alta, reglementarea endogenă nu este altceva decât absența reglementării exogene. Ea nu încearcă să apere piețele de căderea în iraționalitate, ci încearcă să apere iraționalitatea piețelor de ingerința rațiunii limitate a reglementatorilor. În persoana, discursul și instituția publică a lui Lucian Croitoru, neintervenția reglementatorului nu se mai manifestă doar negativ, ca absentă – neintervenția devine activă, obiectivă *ca* neintervenție: intervenția bancherului

central constă tocmai în a îndepărta și preveni posibilele încercări de intervenție artificială, de compromis social în dinamica firească a pieței de capital, eventualele tentative politice de domesticire locală a bestiei pieței libere. Asta e ceea ce se numește reglementare endogenă.

În sprijinul acestei idei surprinzător de convenabile, Croitoru vine cu un argument pe cât de paradoxal, pe atât de încetățenit astăzi: „Complexitatea sistemului financiar și capacitățile limitate ale omului de a ști ce se va întâmpla în viitor sugerează că reglementarea trebuie să rămână simplă” (p. 21). Principalul merit al reglementării trebuie să fie simplitatea ei; și asta tocmai pentru că lumea economică de astăzi e tot mai complexă. Nu e foarte limpede motivul pentru care încercările noastre de reglementare și modelele noastre de înțelegere ale lumii economice ar trebui să meargă tocmai în sens opus față de evoluția obiectului lor de studiu și reglementare. Croitoru pretinde că „o reglementare complexă face sistemul financiar *too big to manage*”. Pe când, desigur, o reglementare simplă nu face neapărat sistemul financiar mai administrabil, ci doar ne oferă un sistem de reglementare mai inteligibil. Ca în povestea cu bețivul care își caută cheia pierdută sub felinar nu pentru că ar fi pierdut-o acolo, ci pentru că acolo e lumină, la fel și reglementarea optimă a lui Croitoru e optimă nu pentru că ar reglementa ceva, ci pentru că măcar o putem înțelege și mânuși. Dacă oricum cheia de înțelegere și reglementare a sistemului economic e iremediabil pierdută, măcar să ne prefacem că îl reglementăm la lumină.

Însă raționamentul lui Croitoru, pe cât e de sinuos, pe atât trece astăzi drept universal respectabil: întregul demers al consilierului BNR nu e decât o formă extremă a unui trend general, în care pe măsură ce sporește complexitatea sistemului economic, se simplifică, debilizează chiar modelele noastre de înțelegere. Doar astfel o perspectivă complicată, stufoasă în aranjamentul său conceptual, precum e paradigma marxistă, cu palierele sale diverse, suprapuse și intersectate de tematizare a sistemului social, poate trece drept inadecvată unei lumi cel puțin la fel de complexe, pe când metaforele simpliste și atât de intuitive ale economiei neoclasice (*trickle down*, *job-creators* etc.) și recursul spontan la anistorismul naturii umane trec, în schimb, drept instrumente adecvate. Doar așa fetișismul care susține operațiile marilor agenți economici poate fi proclamat realismul cinic, dar atât de adevărat al naturii umane⁵. Doar așa Ayn Rand și Lucian Croitoru își pot da mâna în zona incertă de întâlnire a politicii bancare cu metafora vizionară, pentru a dicta de-aici, de deasupra istoriei, poezia naturii umane care va informa viitoarele crize iminente, naturale, de panică și euforie, perioadele recurente de acumulare de capital și ulterioară distrugere masivă de bogăție socială cu care ne vom

⁵ Și, ca în cazul oricărui fetișism, nu avem de-a face cu o simplă iluzionare subiectivă și, deci, reparabilă prin simplă iluminare. Altfel spus, gravitatea situației nu constă doar în faptul că auto-iluzia și ideologia capitalistului – *job creator*, *trickle down*, *cine-i harnic* și *muncește* etc. – începe să devină acceptată ca ideologie naturală de către o clasă a producătorilor tot mai „manipulată”. Dominația capitalului financiar face ca, în mod obiectiv și necesar, adică nu doar prin hegemonie ideologică, ci prin relațiile sociale efective – în speță, socializarea și generalizarea datoriei – clasa producătoare să gândească și să tresară la exact aceleași inflexiuni ca și marele investitor, la orice evoluție în rata dobânzii sau cursul valutar, cu gândul la un același prețios capital – fictiv, dar masiv, de o parte, și teribil de real, dar cu semn negativ, de partea cealaltă.

confrunța. Și ce model de inspirație a reglementării poate fi mai simplu decât modelul simplificat al naturii umane – modelul profund randian de investitor prometeic, dezlănțuit, în goana sa deopotrivă generativă, creatoare și distrugătoare, spre recunoaștere. Într-adevăr, nici un model de reglementare nu poate fi mai nemodelat, mai neformatat – deci mai simplu – decât dânsul.

Dar lucrurile nu sunt totuși chiar atât de simple. Pentru că există natură, dar mai există și providență. Și abia providența face ca mersul natural prin istorie al pieței libere să aibă un sold pozitiv – succesiunea de crize și bule să aibă totuși, per ansamblu și în ciuda excepțiilor periodice, un preț social care să merite cheltuiala. Cine altcineva decât providența poate să fi prevăzut un mecanism atât de ingenios, de reglare naturală a dezechilibrelor naturale ale pieței, cum e faptul „benefic” că, cităm, „în mod natural euforia durează mai mult decât panica și panica este mai puternică decât euforia” (p. 19). Aici, în această dispunere psihologică a afectelor, în acest balans micro – panica mai puternică decât euforia, însă euforia mai de durată decât panica – se sprijină în ultimă instanță echilibrul macro final, *post festum*, al întregului sistem economic. Dacă ar fi într-adevăr o persoană, așa cum pretinde sub tot mai multe forme astăzi, piața liberă ar fi un tip cu adevărat special de dependent anonim: unul care, chiar dacă are mereu tendința să se îmbete crișă cu propriile expectative, se laudă că este întotdeauna capabil să se ciupească la realitate și să se scoată împărțind generos nota de plată comesenilor săi. Această succesiune fatală de panică și euforie, de supradoză și dezintoxicare pe cheltuiala altora, *este*, pentru Croitoru, raționalitatea *de longue durée*, sau cel puțin dinamicitatea, pieței libere.

Echilibrul clasic, de rațiune și pasiune al interesului burghez este astfel înlocuit cu echilibrul limfatic, umoral al afectelor naturale: respirația interioară a pasiunii, fluxul și refluxul panicii și euforiei. Economia politică a intereselor este măturată de economia naturală a pasiunilor, iar frumosul și armonia formelor burgheze lasă loc spectacolului violent, dar sublim al pieței de capital. Din această perspectivă, trimiterea la Fukuyama pe care o sugerează titlul cărții e cumva oblică, refractată: la Croitoru și în misiunea Băncii Naționale, istoria nu se sfârșește pentru că debușează în utopie – ci pentru că ne aduce înapoi la natură, pentru că se auto-anulează. Sfârșitul reglementării și demiterea ultimului reglementator au loc nu pentru că formele lor de reglementare și mediere a naturalității capitalului ar fi ajuns la împlinire – ci, dimpotrivă, pentru că s-au golit de orice sens, de orice eficiență. Istoria sfârșește pierzând bătălia sa cu natura, e evacuată din utopie înapoi pe ușa de la intrare. Că astfel, prin această naturalizare și dezistoricizare abruptă, libertatea este din nou făcută să coincidă cu necesitatea, și supusă imediatului, naturalului tocmai în numele supremei sale eliberări – e un preț secundar, pare-se, în campania susținută de reîntremare ideologică pe care capitalul o poartă în această perioadă post-criză. Important e să nu treacă ordonanța 50.

Faptul că cineva – și încă unul din maximii consilieri ai politicii noastre economice – poate justifica ravagiile crizei actuale și reprimarea socială la care recurge capitalul în încercarea sa de auto-reproducere ca o simplă expresie – doar că la scară mai

mare – a unei oscilații firești, naturale, de toane umane, nu e însă atât de idiosincronic, de neînțeles pe cât pare. Fundătura metafizică din care vorbește Lucian Croitoru – și în care, adesea, ne obligă să pătrundem și noi, discutând, de pildă, despre definiția corectă a naturii umane sau despre posibilitățile realiste de reglementare capitalistă ale capitalului – nu e întâmplătoare. Always historicize. Inactualitatea acestui manifest, abordarea sa pretențios metafizică îi trădează tocmai actualitatea sa, intenția sa prozaică, pragmatică⁶. Naturalismul ingenuu, primitiv al perspectivei sale lucrează, naturalizează și, deci, legitimează la două capete: nu doar că momentul dificil al capitalismului și al reproducerii sale sociale este scuzat, justificat prin naturalizarea sa – primul efect al operației de „metafizicizare” și „inactualizare” a discursului economic –, dar inclusiv natura este suplimentar „naturalizată”, definită tocmai prin delimitarea ei negativă de orice formă de istorie, artificialitate, cultură, societate – de orice formă de mediere socială vie sau depusă ca tradiție. Capitalul transcende politicul, tot așa cum natura transcende istoria. Might makes might. Cine spunea că băncile au scăpat ieftin din criză exagera: iată cu ce flotări logice și piruete argumentative, cu ce combinații de mistică, zoologie și expertiză financiară sunt obligate să acopere vitrinele sparte de numitul capital.

Acum câteva săptămâni, opinia publică se inflama la știrea cu adolescentul american care a scăpat necondamnat de omor pe motivul halucinant că statutul său social – bogăția – i-a provocat un fel de handicap, un deficit de empatie față de victimele sale. Nu știu ce-am spune dacă am afla că același raționament, aceeași nedreptate naturalizată susține, în fond, și pe față, chiar politica noastră economică.

⁶ Astfel, natura însăși a misiunii cerea ca pentru realizarea ei să fie desemnat cineva de încredere de la Banca Națională. În structura instituțională a statului român modern, ca de altfel a oricărui stat „liber”, Banca Națională are o poziție particulară: rolul său este de a le convinge pe celelalte instituții că munca lor – i.e. încercarea de articulare a unor dispozitive de mediere socială care să atenueze din mizeria subiectivă și obiectivă a stării naturale – este imposibilă și inutilă. De aici, ceea ce se numește autonomia acestei instituții.